

MÜLTECİ ENTEGRASYONU, GÖÇ POLİTİKALARI VE SOSYAL SINIF: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLER ÖRNEĞİ

Doğuş ŞİMŞEK¹

Öz

Bu makale, mülteci entegrasyonunu göç politikaları ve sosyal sınıf bağlamında Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği üzerinden, İstanbul, İzmir, Gaziantep ve Hatay'da 2016 Ocak ve Aralık ayları arasında 80 Suriyeli mülteci ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde, açıklamaktadır. Suriye'den komşu ülkelere ve sonra Avrupa'ya gerçekleşen kitle göçü, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük göç hareketidir. 3,5 milyondan fazla Suriyeli mülteci barındıran Türkiye, dünyada en fazla Suriyeli mülteci kabul eden ülke olmuştur. Türkiye'deki Suriyelilerin yüzde 94'ü kamp dışında ikamet etmektedir. Suriye'den Türkiye'ye göçün devam ettiği ilk yıllarda Suriyeliler için 'misafir' tanımlanması yapılmıştır, Nisan 2014'de çıkan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Suriyelilerin statüsü 'Geçici Koruma' altındaki kişiler olarak tanımlanarak Suriyelilere ülkelerindeki çatışma ortamı bitene kadar Türkiye'de kalma hakkı, geri gönderilmeme, sağlık, eğitim, çalışma, sosyal yardım hakları sağlanmıştır. 2016 yılı Temmuz ayı itibarıyla Suriyelilere sağlanan vatandaş olma hakkı entegrasyon süreçleri için olumlu bir gelişme olmuştur. Bu makalede, işgücü piyasasına, eğitim ve sağlık haklarına erişim ve vatandaşlık konusunda entegrasyon politikalarının kademeli olarak gelişmesine rağmen, tüm Suriyelilerin bu haklara eşit şekilde erişemediği ve bu eşitsizliğin sosyal sınıf odaklı olduğu araştırma verileri ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Suriyeli mülteciler, Göç politikaları, Mülteci entegrasyonu, Sosyal sınıf, Türkiye*

¹ Dr., Koç Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, e-posta: dsimsek@ku.edu.tr

REFUGEE INTEGRATION, MIGRATION POLICIES AND SOCIAL CLASS: THE CASE OF SYRIAN REFUGEES IN TURKEY

Abstract

This paper examines refugee integration in the case of Syrian refugees in Turkey within the context of migration policies and social class, by drawing upon semi-structured in-depth interviews conducted with 80 Syrian refugees in Istanbul, Izmir, Gaziantep and Hatay from January to December 2016. The mass migration from Syria to neighbouring countries and then to Europe is the greatest immigration movement since the Second World War. Turkey has been hosting the largest share of Syrian refugees- more than 3.5 million- in the world. 94% of the population lives outside of the refugee camps established near the border. When Syrian refugees first arrived in Turkey, they were referred as guest, then in April 2014, Turkey adopted a new Law on Foreigners and International Protection that clarified the status of Syrians in Turkey, focusing on subsidiary protection, temporary protection status and humanitarian assistance. The rights of Syrian nationals in Turkey include a lawful stay in Turkey until the conflict ends in Syria, and access to health, education, social assistance, the labour market. The officials' announcement, on July 2016, on granting citizenship to Syrians has been a positive development for their integration processes. I argue that although integration policies on access to labour markets, education, and health service, and citizenship are gradually improving not all Syrians access these rights equally, and such inequality is related to the social class of Syrians.

Keywords: *Syrian refugees, Migration policies, Refugee integration, Social class, Turkey*

Giriş

2012 yılından itibaren özellikle, Suriye ve sınır ülkelerinden gelen, Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmeye çalışan Suriyeli mültecilerin² sayılarının artmasıyla birlikte sınır güvenliği, göçmen akışının kontrolü konuları ile birlikte mültecilerin entegrasyonu tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Üç buçuk milyondan fazla Suriyeli mülteciyi barındıran Türkiye, isgücü piyasasına, eğitim ve sağlık haklarına erişim konusunda entegrasyon politikalarını geliştirmektedir. Bu makale, İstanbul, İzmir, Gaziantep ve Hatay'da yaşayan Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerini Türkiye'nin göç politikalarındaki değişim çerçevesinde açıklıyor ve Suriyeliler'in eşit şartlarda haklara erişemediğini, entegrasyon süreçlerinin sınıfsal farklılıklara göre değişiklik gösterdiğini savunuyor.

2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kimlik belgesine sahip olan Suriyeliler'e sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim gibi temel haklar ile sosyal yardımın sağlanacağı yönetmelikte belirtilmiştir. Temel haklara erişimin sağlanması entegrasyon süreçlerinin başarılı bir şekilde devam etmesi için en temel etkenlerden birisidir fakat bu hakların pratikte tüm Suriyeliler için erişilebilir olması önemlidir. Mülteci entegrasyonu üzerine çalışan Ager ve Strang (2008)'in belirleyiciler (çalışma, barınma, eğitim, sağlık), sosyal ilişkiler (sosyal köprüler, sosyal bağlar, sosyal bağlantılar), kolaylaştırıcılar (dil ve kültür bilgisi; güvenlik ve istikrar) ve dayanaklar (haklar ve vatandaşlık) olarak dört ana başlık altında oluşturduğu entegrasyon şemasında belirttiği gibi, haklara erişim sağlanmadığı takdirde entegrasyondan söz edilemez. Haklara erişimin yanı sıra güvenli yasal statü de entegrasyon için önemli etkenlerden birisi olarak belirtilmiştir (Da Lomba, 2010; Şimşek, 2018). Göçmenler ile mültecilerin entegrasyon süreçleri statülerindeki farklılıktan dolayı değişiklik göstermektedir (Phillimore, 2012). Güvencesiz statüye sahip olan göçmenlerin entegrasyon süreçleri güvenli statüye sahip göçmenlere göre daha yavaş ilerliyor çünkü göç ettikleri ülkede yerleşmeye yönelik gelecek planları yapmaları zorlaşıyor. Sığınmacılar ve mülteciler göç sürecinde yaşadıkları zorlukların yanı sıra gittikleri ülkeye yerleştiklerinde

² Bu makalede 'mülteci' kelimesi hukuki değil sosyolojik bağlamda kullanılmıştır.

de yaşamlarını kurarken birçok zorlukla karşılaşır. Gelişmiş ülkeler sığınmacılara mülteci statüsünü verme sürecini uzatırken, sığınmacıların barınma, iş, eğitim ve sağlık haklarına erişimi kısıtlanıyor, entegrasyonu da zorlaştırıyor (Loescher, 1993; Robinson, 1993; Van Steenberg, 1994; Weiner, 1996). Göç akışını kontrol etmeyi amaçlayan politikalar, göçmenlerin geçici olmadığı; ikinci ve üçüncü nesillerin varlığı da dikkate alınınca, entegrasyonu da içermiştir. Fakat çoğu entegrasyon politikası mültecileri toplumdan izole bir yaşama ittiği için birçok sığınmacı ve mülteci toplum tarafından dışlanıyor ve ırkçılığa maruz kalıyor. Bu makale entegrasyon politikalarının mültecilerin adaptasyon süreçlerine olan etkisini Türkiye’de yaşayan Suriyeli mülteciler örneği üzerinden açıklamayı hedefliyor.

Makale, entegrasyon terimini teorik çerçevede değerlendirdikten sonra Türkiye’nin göç politikalarını tarihsel süreç içinde açıklayarak Suriyeli mültecilere yönelik göç politikalarına değinecek. Araştırmada kullanılan yöntemleri açıkladıktan sonra Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerini deneyimleri üzerinden aktaracak.

Mülteci Entegrasyonu

‘Entegrasyon’ kavramı, politika yapımcılar, akademisyenler, göçmenler ve göç alan toplum tarafından farklı anlamlarda kullanılan tartışmalı bir kavramdır. Castles ve diğerlerinin (2002) belirttiği gibi göçmen ve mülteci entegrasyonun kabul edilmiş bir tanımı veya modeli yoktur. Dolayısıyla entegrasyon, tartışmalı bir kavram olma özelliğini koruyor. Robinson (1998) da Castles ve diğerleri (2002) gibi entegrasyonun kaotik bir terim olduğunu ve birçok kişi tarafından farklı anlamlarda kullanıldığını belirtmiştir. Kavramı kimin tanımladığından ziyade kavramın tanımı farklı göçmen türlerine göre de değişiklik göstermektedir. Örneğin, mültecilerin entegrasyonu ile göçmen işçilerin entegrasyonu farklılık gösterir çünkü göç nedenleri ve göçmen statüleri ile birlikte göç alan toplumdaki koşulları benzer değildir. Bazı araştırmacılar sosyal ağların ve ilişkilerin mültecilerin entegrasyonu üzerinde önemli etkisi olduğunu vurgulayarak, söz konusu ağların haklara erişimlerini kolaylaştığını belirtiyorlar (Cheung ve Phillimore 2014; Bloch and McKay 2015; Danzer ve Ulku 2011; Lamba ve Krahn 2003; Williams 2006). Örneğin, Cheung ve

Phillimore (2014), İngiltere'deki mültecilerin iş piyasasına erişimlerinde sosyal ağların olumlu etkisinin olduğunu göstermişlerdir. Diğer araştırmacılar ise mülteci entegrasyonunun temel haklara erişim ve güvenceli yasal statü ile mümkün olduğunu savunuyorlar (McKeary and Newbold 2010; Valenta ve Bunar 2010; Vrečer 2010). Da Lomba (2010) güvenceli yasal statünün mültecilerin entegrasyonu için önemli olduğunu çünkü mültecilerin ancak kendilerini güvende hissettikleri zaman başarılı entegrasyonun gerçekleşeceğini belirtmiştir. Özellikle yasal statü entegrasyon süreçlerini etkileyen en önemli etkenlerden birisidir. Güvenli yasal statüye sahip olan göçmenler güvencesiz yasal statüsü olan göçmenlere nazaran daha başarılı bir entegrasyon süreci geçirirler. Göç süresince ve sonrasında özellikle zorunlu göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcı politikalar, hayatlarını tehlikeye atmalarına neden olan sınır güvenlikleri, göç edilen ülkede yaşadıkları ekonomik eşitsizlikler, izole bir sosyal hayat yaşamalarına neden olan yerleştirme politikaları, göçmenlerin toplumda deneyimledikleri ırkçılık ve ayrımcılık adaptasyon süreçlerine yönelik tehditler arasındadır. Avrupada yaşayan sığınmacılar ve mülteciler üzerine yapılan birçok akademik araştırmada, devletlerin mülteci girişini önlemek için uyguladıkları politikalar ve aldıkları önlemlere de değiniliyor (De Genova, 2002; Hampshire, 2008). Birçok sığınmacı ve mültecinin yaşamlarındaki belirsizlik, toplum tarafından dışlanma olgusunun da etkisiyle yeni bir boyut kazanıyor. Gelişmiş ülkelerde hükümetler sığınmacıların tanımlanması konusunda zorlanırken, sığınmacıların sınır-dışı edilmesi amacıyla düzenlenen kampanyaların sayısı da giderek artıyor (Bloch and Schuster, 2005; Willen, 2007). Mülteciler Avrupada ise ulus-devlete karşı bir tehdit ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görülüyor ve göç akışını kontrol etmeyi amaçlayan birçok yasa çıkartılıyor, yeni politikalar uygulanıyor (Nyers, 2006; Penninx, Spencer and Van Hear, 2008; Waeber vd., 1993).

Uluslararası göç politikaları özellikle göçmenlerin ve mültecilerin göç ettikleri ülkeye uyumunu esas almıştır (Fitzgerald, 2000). Ancak Faist'in (2000, s. 30) de belirttiği gibi, uluslararası göç, çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus-devlet içindeki, iki ya da daha çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok boyutlu ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik bir süreçtir. Dolayısıyla, uluslararası göç sosyal dönüşüm süreci içerisinde değerlendirilmesi gereken karmaşık bir olgudur (Castles, 2003). Devletlerin

uyguladığı göç politikaları göç akışını kontrol etmeyi amaçlamıştır fakat göçü sosyal bir dönüşüm içerisinde değerlendirmedikleri için başarısız olmuşlardır. Örneğin, Amerika göç politikaları ile yasal olmayan girişleri, sığınmacılar ve mültecilerin çalışmalarını durdurmayı amaçlamıştır. Fakat göçmen işçiler ucuza çalıştıkları için işverenlerin tercihi olmuşlardır; işverenler ile kaçak çalışan mülteciler ve sığınmacılara uygulanan yaptırımlara rağmen sayıları artmıştır (Castles and Miller, 2003; Martin ve Miller, 2000). Avustralya da savaş sonrasındaki göç politikasını ülke nüfusunun beyazlar ve İngilizlerden oluşmasına yönelik olarak düzenlemesine rağmen, 1970’li yıllardan başlayarak ekonomisinin farklı ulusal ve etnik kökenlerden göçmenleri ve sığınmacıları içine almasıyla birlikte çok kültürlü yapıya dönüşmüştür.

Uluslararası göç süreci, göçmenlerin göç kararı almalarından, göç ettikleri ülkeye yerleşmeleri ile ikinci ve üçüncü nesilleri de kapsayan uzun vadeli bir süreçtir. 1990’lı yıllara kadar uluslararası göçü kontrol etmeye yönelik uygulanan politikalar, göçmenlerin “geçici” olmadığı dikkate alınınca, “entegrasyonu” da içermiştir. Ancak, bazı ülkeler için göçmen girişini kontrol etmek, entegrasyon politikalarından daha önemli olmuştur (Sole, 2004). Uluslararası göç, özellikle de düzensiz göç ve zorunlu göç, dünyada hem uluslararası hem de ulusal düzeyde politik gündemi oluşturan en önemli konu olmuştur. Bu alanda yapılan birçok akademik araştırma, mülteci ve sığınmacı politikaları (Bloch, 2000; Joly, 1997; Schuster, 2005; Schuster and Solomos, 1999), mültecilerin ev, iş, eğitim ve sağlık hakları (Bach and Carroll-Seguín, 1986; Bloch, 1997; Cohen, 1994; Robinson, 1993; Van Steenberg, 1994), mültecilerin vatandaşlık hakkı (Brubaker, 1992; Oommen, 1997) ve mültecilerin entegrasyonu (Lloyd, 2003; Loescher, 1993; Valtonen, 1994; Weiner, 1996) üzerine yoğunlaşmıştır.

Ulusal ve uluslararası mülteci ve sığınmacı politikalarını eleştiren bu çalışmalar, politikaların insan faktörünü yeteri kadar dikkate almadığı konusunda hemfikirlerdir. Örneğin, Bloch (2000) İngiltere’de sığınma hakkı arayanların ve sığınmacıların “göçmen statüsü” olmadığı için kendilerini güvende hissetmediklerini ve bununla birlikte hem duygusal hem de yapısal olarak sığındıkları toplumda yer edinemediklerini, iş bulamadıklarını ve hayatlarını kurmakta güçlük çektiklerini belirterek İngiltere’nin sığınmacı

politikasını geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Lloyd (2003) ise Fransa'nın sığınmacı politikasının benzer nedenlerden dolayı yeterli olmadığını belirtmiştir. Uluslararası göç ve sığınmacı politikaları ülkeden ülkeye değişse de ulus-devletlerin sınırlarını kontrol etmek, ulusal kimliklerini, vatandaşlarını korumak ve sığınmacılara sundukları kalacak yer, eğitim ve sağlık haklarına erişimlerini sınırlandırmak üzerine yoğunlaşmıştır (Schuster, 2003). Bazı araştırmacılar, ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların sığınacakları ülkeyi, çalışma, barınma, sağlık ve eğitim gibi ana hakların verilmesi, göç veren ve alan ülkeler arasındaki ilişki, gidecekleri ülkenin politik ve ekonomik durumu, coğrafi yakınlık, sınır kontrolleri ve sığınacakları ülkede aile üyelerinin bulunması ve sosyal ağların varlığı gibi faktörleri dikkate alarak seçtiklerini belirtmiştir (Boyd, 1989; Gilbert and Koser, 2006; Gurak and Caces, 1992; Havinga and Böcker, 1999; Koser, 1997). Göçünün ilk döneminde savaş ve çatışma ortamından kaçan Suriyeliler, kapılarını açan komşu ülkelere sığınmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla, Suriye'den ilk göç eden kişiler için sosyal ağların varlığı, göç edecekleri ülkede aile bireylerinin bulunmasından ziyade coğrafi yakınlık göç edecekleri ülkeyi seçmek için en önemli etken olmuştur. Yerleşme sürecinde ise temel haklara erişimin sağlanması özellikle entegrasyon sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ve mültecilerin göç ettikleri ülkede yeni bir hayat kurabilmeleri için gereken temeli oluşturur. Ager ve Strang (2008)'in mülteci entegrasyonunu açıkladıkları şemada iş piyasası, eğitim, barınma ve sağlık haklarına erişim entegrasyonun sağlanması için gereken ana koşulları oluşturmaktadır. Temel haklara erişimin yanı sıra mültecilerin diğer mülteciler, kendi toplumları ve göç ettikleri toplumun üyeleri ile kurdukları sosyal ilişkiler, dil ve kültürel bilgi, güvenli statü ve istikrar ve vatandaşlık hakkı mültecilerin entegrasyonu için diğer önemli etkenler olarak belirtilmiştir. Özellikle mültecilerin iş piyasasına erişiminin entegrasyon süreçlerindeki önemi Bloch (2004), Smyth ve Kum (2010)'un İngiltere ve İskoçya'daki mülteciler entegrasyon süreçleri ile ilgili yaptıkları araştırmalarda da açıklanmıştır. Aşağıdaki kısımda tarihsel süreç içinde Türkiye'nin göç politikasının değişimleri ve Suriyeli mültecilere yönelik politikalar açıklanacak. Bu çalışmada entegrasyon kavramı, göç alan toplumu da içeren iki taraflı, göç alma kararından ülkeye dönüş sürecini de kapsayan çok yönlü, mültecilerin haklara erişimini, göç süreci ve sonrasındaki

deneyimlerini ve planlarını, göç alan toplum üyelerinin mültecilere yönelik davranışlarını da içeren süreçleri ifade eder.

Türkiye'nin Göç Politikası ve Suriyeli Mülteciler

Türkiye'de mülteci ve sığınmacılarla ilgili ilk genel düzenleyici belge, 1934 yılında çıkan İskân Kanunu'dur. Kanun, Türkiye'ye yapılacak sığınma ve göç hareketleri ülke içi iskân ile ilgilidir ve ulus devlet yaratma sürecinde milliyetçi zihniyetle yapılan bir kanundur. Bu kanunda Türkiye, göçmenleri "Türk soyundan ve kültüründen gelen kişiler" olarak tanımlamıştır. 1991 yılında Irak'dan gelen yaklaşık beş yüz bin sığınmacının Türkiye'ye girişi ve bireysel sığınma vakalarının artması nedeniyle 1994 yılında, sığınma durumuna ilişkin yönetmelik kabul edilmiştir. Bu yönetmeliğin üçüncü maddesine göre mülteci, "Avrupa'da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı" olarak tanımlanmıştır. Yine 1994 yılında kabul edilen yönetmeliğin üçüncü maddesine göre sığınmacı, "İrki, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı"³ ifade eder. Türkiye'nin 1994 yılında çıkardığı yönetmelikte mülteci ve sığınmacıların sağlık hakkına ve sosyal hizmetlere erişiminden bahsedilmiyor.

³ 'Mülteciler mevzuatı-Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği', http://www.madde14.org/index.php?title=1994_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi, (Erişim Tarihi: 11 Haziran 2018).

1951 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci, “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” olarak tanımlanmıştır. Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler bu tanım çerçevesinde sözleşmede belirtilen kriterleri kabul etmiştir. Türkiye'nin mülteci hukuku 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmasına rağmen uluslararası hukuk tanımlarından farklı olarak mülteci ve sığınmacı kavramları coğrafi çekinceye göre belirlenmiştir. Bu nedenle Türkiye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına mülteci statüsü vermektedir. Bu yüzden, 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği'nde yer alan mültecilik tanımı Avrupa'dan gelen kişiler ile sınırlı tutulmuştur. Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerden gelen kişiler mülteci olarak kabul edilmemektedir. 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği ile Avrupa dışından gelen sığınmacıların hukuken “makul bir süre için Türkiye'de kalma” iznine, yani “üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilene kadar Türkiye'de ikamet etmelerine” izin verilerek “geçici koruma” sağlanmaktadır (Acer, Kaya ve Gümüş, 2011: s. 47). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Avrupa dışından gelenlerin kalıcı olarak, üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri görevini yürüten bir kurumdur. Bu yönetmelik çerçevesinde, sığınmacı ya da mülteci niteliğine uygun kişilerin ülkeye girişlerinden on gün içerisinde yetkili makamlara başvurmaları koşulu, çatışma ortamından kaçan kişilerin sığındıkları ülkelerin hukukunu bilmeleri gerektiğini öne sürmektedir. AB üyelik süreci kapsamında 2006 yılında yenilenen İskân Kanunu'nda da 1934 yılındaki kanunda yer alan göçmen tanımı kullanılmaya devam edilmiştir. Dolayısıyla, Türk soyundan gelen sığınmacı ve mültecilere yönelik çeşitli düzenlemeler yapılırken, Türk soyundan olmayan Avrupa dışından gelen, İran, Irak, Afganistan, Somali ve Sudan'da insan hakları ihlallerine uğrayan ve bu yüzden Türkiye'ye kaçmak zorunda kalan kişiler farklı bir muamele görüyorlar.

Türkiye'nin mülteci hukuku anayasasının 1968 yılından itibaren 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne dayanmasına rağmen, uluslararası hukuk

tanımlarından farklı olarak mülteci ve sığınmacı kavramları coğrafi kısıtlamaya göre belirlenmiştir. Bu nedenle Türkiye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülke vatandaşlarına mülteci statüsü verebilmektedir. Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerden gelen kişilere 1994 İltica Yönetmeliği ile üçüncü bir ülke tarafından mülteci olarak kabul edilinceye kadar Türkiye’de ikamet etmelerine izin verilerek “geçici koruma” sağlanmaktadır. Uluslararası insan hakları örgütleri ve BMMYK tarafından hazırlanan raporlarda Türkiye’ye her yıl Avrupa Konseyi üyesi olmayan birçok ülkeden yüzlerce mültecilik başvurusunda bulunduğu belirtilmektedir. Türkiye’ye daha çok Avrupa dışındaki ülkelere sığınmacı girişi olduğu için sığınmacıların çoğu Türkiye’de mülteci statüsü alamamaktadır. Örneğin İranda, Amerika’nın Irak’a müdahalesinden sonra Irak’tan, Afganistan, Pakistan, Somali ve Suriye’den gelen sığınmacılar Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde koyduğu ve 1967 protokolünde de değiştirmedığı coğrafi çekince nedeniyle mülteci statüsüne sahip olamıyorlar. Türkiye’ye sığınan Suriyeliler “geçici koruma” kapsamında sığınmacı olarak kabul edilmişlerdir; mülteci statüsü almaları için coğrafi kısıtlamanın kaldırılması gerekmektedir.

“Geçici koruma” Yugoslavyadaki savaş sonucunda yerlerinden edilen yarım milyon Bosnalının Batı Avrupa’ya iltica etmesiyle birlikte daha sonra Kosovalı Arnavut mülteciler için de uygulanmıştı. “Geçici koruma” kapsamında olan sığınmacılara “geçici oturma hakkı” verilerek güvenli bir ortam sağlandıktan sonra ülkelere dönecekleri öngörülüyordu (Koser vd., 1998). Göç sürecini kısa vadeli değerlendiren politikaların uygulanmasıyla Bosnalı mülteciler “geçici” olarak tanımlandıkları için kendilerini güvende hissedememişler, iş bulamamışlar ve toplum tarafından dışlanmışlardır (Koser, 2007). Almanya, 1955 yılından 1973’teki petrol krizine kadar gelişmekte olan ülkelere aldığı işçileri “geçici göçmen” statüsünde değerlendirerek göç sürecini kısa vadede tanımladığı için göç politikaları birçok sorunun çözümünde yetersiz kalmıştır. “Geçici” olarak görülen göçmenler zaman içinde ailelerini de yaşadıkları ülkeye getirdiler; göç ettikleri ülkede iş kurdular, yatırım yaptılar; ikinci ve üçüncü nesiller göç edilen ülkede dünyaya geldi. Kalıcı olan göçmenler için birçok Avrupa ülkesi 1990’lı yıllarda göçmenlerin topluma entegrasyonunu amaçlayan kanunlar çıkarttı (Penninx, 2005). Fakat uygulanan entegrasyon politikaları ulus-devlet çıkarlarını gözetmediği ve göçmenlerin ihtiyaçlarını dikkate almadığı için başarılı olamamıştır.

Türkiye Avrupa Birliği üyelik müzakereleri çerçevesinde göç ve mülteci politikalarını geliştirmiştir. Bu çerçevede Suriye'den gelen göç akışı ile birlikte Nisan 2012'de Başbakanlık tarafından yayımlanan genelge ile sığınmacıların “geçici koruma” altında oldukları bildirildi (Yılmaz, 2013). Bu hukuki statü kapsamında söz konusu kişilerin sınırdan giriş ve çıkışlarına izin verilmekte olup her türlü insani ihtiyaçları karşılanmakta ve güvenlikleri sağlanmaktadır. Haklara dair bir bilginin yer almadığı bu tanıma göre “geçici koruma”nın kapsamı ve sınırları da belirgin değildir. “Geçici Koruma” 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen ve 2014 yılının Nisan ayında yürürlüğe giren “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” nun (YUKK) 91. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde ile geçici korumanın yasal temeli oluşturulmuştur. Ayrıntılı düzenleme ve uygulama için bu kanunun doksan birinci maddesi uyarınca 22 Ekim 2014'te geçici korumaya ilişkin bir yönetmelik yayımlanmıştır⁴ ve önceki geçici koruma yönetmeliği geliştirilmiştir. Yönetmeliğin 22. maddesi geçici koruma kapsamındaki yabancılara Türkiye'deki yasal ve sosyal işlerini yürütmeleri için geçici koruma kimlik belgesi verilmesini öngörüyor. Kimlik belgesine sahip olan kişilere sağlık, eğitim ve iş piyasasına erişim gibi temel haklar ile sosyal yardımın sağlanacağı yönetmelikte belirtilmiştir. Kamp dışında yaşayan mültecilere barınma hakkı sağlanmıyor. Kalacakları konutları kendi imkânlarıyla temin etmek zorunda kalan mülteciler maddi imkânların yetersizliği nedeniyle kötü şartlarda, yetersiz koşullarda yaşamak zorunda kalıyorlar. Eylül 2014'te yayımlanan yabancıların eğitime erişimine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı genelgesine göre geçici koruma altındaki kişilerin devlet okullarında⁵ eğitim görebiliyorlar. Son verilere göre okul çağındaki Suriyeli çocukların yüzde 62'si devlet okullarında öğrenim görmektedir.⁶ Okullara kaydolmak için ikamet izni, geçici koruma kimlik belgesi veya yabancı tanıtma belgesine sahip olmak gerekiyor. Bu durum da kayıtsız göçmenlerin eğitim hakkına erişimini engelliyor. Türkiye'de üniversite eğitimlerine devam etmek isteyen mültecilerin ise üniversiteler tarafından düzenlenen Yabancı Öğrenci Sınavı'nı (YÖS) geçmeleri gerekiyor.

⁴ ‘Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’, http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf, (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2018).

⁵ ‘2014/21 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi’, 23 Eylül 2014, <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf>, (Erişim Tarihi: 27 Haziran 2018).

⁶ ‘TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu raporu’, *Sputniknews*, 18 Ocak 2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201801181031873614-tbmm-turkiye-suriyeliler-rontgenini-cekti/>, (Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018).

Yönetmeliğe göre, mültecilerin sağlık hizmetlerine erişim hakkı bulunuyor, fakat organ nakli, protez, ortez, hemodiyaliz veya uzun süreli tedaviyi gerektiren kronik hastalıkların tedavisinde mültecilerin tedavi ücretlerini kendilerinin karşılamaları bekleniyor. Türkiye’de mülteci ve sığınmacıların çalışma izni ise 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun”a tabidir. Mültecilerin çalışma izniyle ilgili gerekli düzenlemelerin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Kasım 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği’nde de geçici koruma kimlik belgesine sahip olanların, yani kayıtlı mültecilerin, Bakanlar Kurulu’nca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi bölgelerde çalışma izni almak için Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na başvurabilecekleri belirtiliyor. Ocak 2016’da Bakanlar Kurulu toplantısında Suriyeli mültecilere çalışma izni öngören düzenlemenin hazırlanması kararlaştırılmış ve Şubat 2016’da yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeye göre geçici koruma altındaki kişiler geçici kimlik belgesi düzenlenme tarihinden altı ay sonra ikamet ettikleri illerde çalışma izni için başvurmaya hak kazanıyorlar. Çalışma izni başvuruları, geçici koruma sağlanan Suriyeli mülteciyi çalıştıracak işveren tarafından yapılıyor. Çalışma izni ile ilgili diğer koşul da çalıştıkları işyerindeki işçi sayısının yüzde 10’unu geçemeyecek olması. Bu kriterler çoğu Suriyeli’nin çalışma izni almaları önünde engel olmaya devam ediyor. 2017 yılı rakamlarına göre Türkiye’de 20.970 Suriyeli mülteci çalışma izni almaya hak kazanmıştır.⁷

Temmuz 2016’da Suriyeliler’in Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma imkanı sağlanacağını açıklanarak entegrasyon süreçleri için önemli bir adım atılmıştır. İlk etapta vatandaşlığa alınması planlanan Suriyelilerin yüksek öğretim mezunu olması, Türkiye’ye sanayi, bilimsel, ekonomik, teknolojik alanda hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen kişiler olması, Türkiye’de çalışma izinlerinin bulunması kriterleri öne çıkmıştır.⁸ Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nun verilerine göre 55.583⁹ Suriyeli’nin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu belirtilmiştir. Suriyeli mültecilerin

⁷ ‘Türkiye 87 bin yabancıya iş kapısı oldu’, *Milliyet*, 14 Şubat 2018, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-87-bin-yabanciya-is-kapisi-ekonomi-2609839/>, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018).

⁸ ‘Suriyeliler’in Türk vatandaşlığında sona doğru’, *Milliyet*, 30 Ocak, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tolga-sardan/suriyelilerin-turk-vatandasliginda-sona-dogru-2387076/>, (Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018).

⁹ ‘7 yılda 55 bin Suriyeli Türk vatandaşı oldu’, *CNN Türk*, 30 Ocak, 2017, <https://www.cnnturk.com/turkiye/turkiyede-suriyeli-yasiyor-kaci-turk-vatandasi-oldu-iste-yaniti?page=13>, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018).

entegrasyonlarına yönelik kalıcı çözümler içeren olumlu düzenlemeler yapılırsa da belirtilen vasıflara uymayan çoğu Suriyeli vatandaş olmanın getirdiği haklardan mahrum kalacak.

Araştırma Yöntemi

Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerini anlamak için İstanbul, İzmir, Gaziantep ve Hatay'da 25-45 yaş aralığında toplam 80 Suriyeli mülteci (45 erkek, 35 kadın ve her şehirden 20 Suriyeli mülteci) ile nitel araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapıldı.¹⁰ Çalışmada Suriyelilerin etnik ve mezhep çeşitlilikleri göz önüne alınarak Sunni- Arap, Kürt, Türkmen kökenli mültecilerle görüşülmüştür. Görüşülen kişilerin etnik ve mezhep çeşitliliklerinin yanı sıra sınıfsal çeşitlilikleri de dikkate alınmıştır. Görüşülen mülteciler arasında refah ve eğitim seviyesi yüksek ve düşük olan Suriyeliler bulunmaktadır. Görüşme soruları Suriyeli mültecilerin çalışma ve eğitim başta olmak üzere haklara erişim sürecindeki deneyimleri, kayıt dışılık, göç alan toplum ile ilişkiler, yerleşim planları ve gündelik hayat deneyimleri gibi konuları içeriyor. Görüşmelerin bazıları İngilizce ve Türkçe gerçekleşti. Arapça gerçekleşen görüşmelerde tercüman kullanıldı. Görüşmeler, NVIVO nitel veri analizi programı ile tematik kodlara ayrılarak analiz edilmiştir.

Entegrasyonun Temeli: Haklara Erişim

Eylül 2018 itibarıyla Türkiye'de 3,5 milyondan fazla¹¹ Suriyeli mülteci bulunmakta ve bu nüfusun yüzde 94'ü¹² kamp dışında ikamet etmektedir. Kampların kalabalık olması ve Türkiye'de kalıcılıklarının uzun süreli olması nedeniyle Suriyeli mültecilerin çoğu şehirlerde kendi imkanlarıyla kiraladıkları konutlarda yaşıyorlar. Araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli mültecilerin çoğu yüksek konut kiralalarını ödemekte zorlandıklarını söylediler. Genellikle kötü koşullarda, küçük dairelerde, kirayı ödeyebilmek için birkaç aile birlikte

¹⁰ Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından BİDEB2232 114C145 no'lu proje ile desteklenmiştir.

¹¹ 'T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç İstatistikleri', http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018).

¹² T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 'Göç İstatistikleri', http://www.goc.gov.tr/icerik6/temporary-protection_915_1024_4748_icerik, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018).

yaşıyorlar. Görüşülen Suriyeli mülteciler, statülerinin belli olmamasından, çalışmamaktan, emek sömürsünden ve yüksek konut kiralardan dolayı mağdur olduklarını ve gündelik hayatta maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle Türkiye’de yaşamlarını devam ettirmekte zorlandıklarını dile getirdiler. Çoğu Suriyeli çalışma izni almanın iş verenin isteğine bağlı olması nedeniyle kayıt dışı istihdamda güvencesiz bir şekilde çalışmak zorunda kaldıklarını ve bu durumun hayatlarını zorlaştırdığını belirttiler:

“En büyük sorunum iş bulamamak. İşim olmadığı zaman da ekonomik anlamda güvende değilim. Şu anda iş arıyorum. İş bulmak çok zor.” (25 yaşında Suriyeli erkek, Gaziantep).

“Üç sene önce Hatay’a geldik. Oğlum inşaatta çalışıyor ama çoğu zaman parasını alamıyor ya da geç alıyor. Uzun saatler boyunca zor koşullarda çalışıyor. Burada kazandığımız paranın çoğu kiraya gidiyor. Eşim ve ben rahatsız olduğumuz için çalışmıyoruz. Ailede sadece oğlum çalışıyor bu yüzden çok zor geçiniyoruz.” (45 yaşında Suriyeli kadın, Hatay).

Kayıt dışı istihdamda çalışmak zorunda kalan Suriyeli mülteciler emek sömürsüne maruz kalıyorlar, uzun saatler çalışıyorlar, yetersiz ücret alıyorlar ve sosyal güvenceleri yok. İş piyasasına erişimi sınırlı olan mültecilerin entegrasyon süreçlerinin yavaş ilerlediği Bloch (2004) ve Cheung ve Phillimore (2014)’un İngiltere’de yaşayan sığınmacılar ve mülteciler örneği üzerinden de açıklanmıştır. Güvencesiz ve zor koşullarda çalışan Suriyeliler düzenli ve yeterli gelirleri olmadığı için ev kiralalarını ödemekte zorlandıklarını belirttiler:

“Türkiye’de ev kiralari çok pahalı. İki odalı daireye 600 dolar kira veriyoruz. Kirayı ve faturaları ödemekte zorlanıyoruz çünkü ailede sadece oğlum çalışıyor. Ben ve eşim sağlık sorunlarımız olduğu için çalışmıyoruz. Kirayı ödeyebilmek için evde başka bir aile ile birlikte yaşıyoruz. İki odalı dairede toplam 10 kişi yaşıyoruz ve yaşadığımız semt hiç güvenli değil.” (42 yaşında Suriyeli kadın, İstanbul).

Ekonomik sıkıntılar birçok Suriyeli çocuğu eğitime devam etmesi önünde engel olurken çalışmak zorunda da bırakıyor. Suriyeli mültecilerin çalışma hakkı yönetmelikte belirtilse de iş piyasasına erişimleri pratikte çok kolay olmamaktadır, çünkü çoğu iş veren işletmelerinde çalıştırdıkları

Suriyeliler için çalışma izni almak yerine kayıtsız çalıştırmayı tercih etmektedir. Crisis Group'un Ocak 2018 yılında yayınlanan raporuna göre yaklaşık 750.000-950.000¹³ Suriyeli kayıt dışı çalışmaktadır. Kayıt dışı çalışan Suriyeliler iş güvencesizliğinin yanı sıra iş yerinde ayrımcılık ve ırkçılığa da maruz kalmaktadırlar. Çocukları ile birlikte Suriye'den Türkiye'ye göç eden bir kadın çocuklarının iş yerinde maruz kaldığı ırkçılığa ve ekonomik zorlukları şöyle aktarıyor:

“Fatih'deki bir odalı daireye faturalar hariç 500 dolar kira veriyoruz.

Kirayı ödemekte zorlandığımız için bu dairede iki aile bir arada toplam on kişi yaşıyoruz. Eşimin kazandığı para yetmediği için iki çocuğum da çalışıyor. Okula gitmeleri gerekirken çalışıyorlar. Geçen hafta iş yerinde işçiler tarafından dövüldüler. Bizi burada istemiyorlar. Ülkenize dönün diyerek çocuklarımı dövdüler. Çalıştıkları yerden maaşlarını alamadan ayrılmak zorunda kaldılar. Ekonomik sıkıntımız çok fazla, bu koşullarda burada geçinmek çok zor.” (35 yaşında Suriyeli kadın, İstanbul).

Çocuklarının çalışmak zorunda kaldığı başka bir Suriyeli mülteci ise ekonomik sıkıntılar ve dil sorununun gündelik hayatlarını olumsuz yönde etkilediğini belirtti:

“Suriye'yi çok özliyorum. Savaş olmasaydı ülkemi terk etmezdim.

Savaşın bir an önce bitmesini ve ülkemize dönmeyi istiyoruz. Ailemiz kalabalık; İstanbul pahalı, burada çok zor şartlar altında yaşıyoruz. Sadece iki çocuğum çalışıyor; diğerleri çok küçük. Çocuklarımın kazandığı paranın çoğu kaldığımız bir odalı evin kirası ve faturalar için harcanyor. Türkler ile iletişim kuramıyoruz çünkü dil bilmiyoruz. Sadece Suriye'den tanıdığımız buraya göç eden kişiler ile görüşüyoruz.” (40 yaşında Suriyeli erkek, İstanbul).

Ekonomik fırsat eşitsizliği, işsiz kalma, yoksulluk, işyerinde ayrımcılık gibi sorunların yanı sıra Suriyeli mülteciler gündelik hayatta maruz kaldıkları ırkçılık nedeniyle de kendilerini güvende hissetmediklerini söylediler:

“Ev sahipleri Suriyeli olduğumuz için bize ev kiralamak istemiyorlar.

¹³ ‘Turkey’s Syrian Refugees: Defusing Metropolitan Tensions’, *International Crisis Group*, Report no: 248, 29 Ocak 2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>, (Erişim Tarihi: 23 Eylül 2018).

Neden bizi istemiyorlar anlamıyoruz. Biz kötü bir şey yapmıyoruz. Biz, ülkemizden isteyerek ayrılmadık, ayrılmak zorunda kaldık. Türkler, bize kötü davranıyorlar.” (27 yaşında Suriyeli erkek, Gaziantep).

“Biz bu terk edilmiş alanlarda, evlerde, çadırlarda yaşıyoruz çünkü ev kirası verecek paramız yok. Bizi bir arada görenler de kampa gidin diye bağırıyorlar. Kamplar çok kalabalık, uzun süre orada yaşamak zor. Biz yerleşik olmak istiyoruz. Kampta yaşamak istemiyoruz. Bize şehirde kalacak yer versinler, çalışalım istiyoruz.” (31 yaşında Suriyeli erkek, İzmir).

Görüşülen Suriyelilerin çoğu benzer sorunları deneyim ediyor ve aralarında güvencesiz yasal statü ve haklara erişimin uygulamada kısıtlı olması nedeniyle Avrupa'ya gitmek isteyenler de mevcut:

“Avrupa'ya giden Suriyeliler devletin onlara ev verdiğini, dil kursuna gönderdiğini ve iş bulmalarında yardımcı olduğunu söylediler. Çocukları da gider gitmez okula başlamışlar. Ben de çocuklarımın geleceği ve daha iyi şartlarda yaşamak için Avrupa'da İsviçre ya da Almanya'ya gitmek istiyorum. Burada çocuklarım ve kendim için gelecek göremiyorum.” (32 yaşında, Suriyeli kadın, Gaziantep).

Çoğu Suriyeli için belirsiz yasal statü, bununla birlikte temel hak ve özgürlüklere erişimin kısıtlı olması Türkiye'de yaşayan mültecilerin en temel sorunlarını oluşturuyor. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Suriyelilerin eğitim, çalışma, sağlık hakkına erişimi sağlansa da özellikle çalışma hakkına erişen Suriyelilerin sayısı az. Haklara erişimin pratikte sınırlı olması Suriyelilerin entegrasyon süreçlerini de olumsuz etkiliyor ve bazı Suriyelilerin belirttiği gibi göç alan toplum ile ilişkilerini sınırıyor. Türkiye'de ikamet eden Suriyelilerin bir kısmı ise Suriye'deki yatırımlarını Türkiye'ye taşıyarak Türkiye'de iş yeri kurmuşlardır. 2017 yılının verilerine göre Türkiye'de Suriyelilerin açtığı kayıtlı 8000 iş yeri ve kayıtsız 10.000 girişim bulunmaktadır.¹⁴ Türkiye'de iş yeri açan Suriyelilerin entegrasyon süreçlerinin kayıt dışı ekonomide çalışmak zorunda kalan Suriyelilere göre

¹⁴ “Turkey's Syrian Refugees: Defusing Metropolitan Tensions”, *International Crisis Group*, Report no: 248, 29 Ocak 2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>, (Erişim Tarihi: 23 Eylül 2018).

daha hızlı olduğu görülüyor. Türkiye'de iş kuran Suriyeli mülteciler rahatlıkla ev kiraladıklarını, çocuklarının eğitime devam ettiğini ve iş yerleri üzerinden göç alan toplum ile ilişki geliştirdiklerini söylediler:

“Bu restoranı bir sene önce işletmeye başladım. Suriye’de yaşarken de restoran işletiyordum. Buraya ailem ile birlikte geldim; daire kiralamak yerine satın aldım. Müşterilerimin çoğu Suriyeli; burada Suriye yemeği yapıyoruz. Türk müşterilerimiz de var; onlarla konuşarak Türkçe öğreniyorum. Hayatımı Türkiye’de kurdum.” (43 yaşında, Suriyeli erkek, İstanbul).

Türkiye’ye geldiğimde iş yeri açmak için yeterli sermayem vardı. Sermayem ile Gaziantep’te bir tavukçu restoranı açtım. Burada çocuklarımı özel okulda okutuyorum. Ailemi iyi şartlarda yaşatacak kadar kazanıyorum. Burada mutluyum; Avrupa’ya gitmeyi düşünmüyorum (37 yaşında, Suriyeli erkek, Gaziantep).

Kendi imkanları ile iş piyasasına giren Suriyelilerin entegrasyon süreçlerinin ekonomik kaynaklara erişimi olmayan Suriyelilere göre daha hızlı geliştiği görülmektedir. Bu durum da yönetmelikte belirtilen haklara mültecilerin pratikte erişiminin eşit olmadığını göstermektedir. Görüşülen Suriyeli mültecilerin haklara erişimleri ile ilgili deneyimlerinden de anlaşılacağı gibi Türkiye’ye yatırım yapan, iş yeri açan ve finansal birikimi ile göç eden Suriyelilerin haklara erişimi -özellikle barınma ve iş piyasasına erişim- daha kolay iken, belirli bir finansal kaynağı bulunmayan Suriyeli mültecilerin haklara erişimlerinin daha zor olduğu görülmektedir. Bu durum da onların entegrasyon süreçlerinin yavaş ilerlemesine neden olmaktadır. Avrupadaki mültecilerin haklara erişimleri ve entegrasyon süreçleri ile ilgili yapılan çoğu çalışma, özellikle iş piyasasına erişimi kısıtlı olan ya da olmayan mültecilerin, sosyal olarak izole olduğu, kendilerini güvencesiz hissettikleri için gelecek planları kuramadıkları gibi benzer bulguları vurgulamıştır (Bloch, 1999; 2004; McColl vd., 2008; Stewart and Mulvey, 2014).

Sosyal Köprüler: Göç Alan Toplum ile ilişkiler

Ager ve Strang (2008)'in entegrasyon şemasının önemli birleşenlerinden birisi sosyal ilişkiler başlığı altında sosyal köprüler, sosyal bağlar ve sosyal bağlantılardır. Sosyal köprüleri mültecilerin göç alan toplumun bireyleri ile ilişkileri, sosyal bağları mültecilerin göç veren ülkedeki kişiler ile ilişkileri, sosyal bağlantıları ise mültecilerin göç alan ve veren ülke dışındaki ülkelerde yaşayan kişiler ile olan ilişkileri çerçevesinde tanımlayan Ager ve Strang (2008) sosyal ilişkilerin entegrasyon süreçleri üzerinde önemli etkilerinin olduğunu da vurgulamışlardır. Mülteci entegrasyonu üzerine yapılan araştırmaların çoğu mültecilerin göç alan toplumun bireyleri ile olan ilişkilerinin önemini vurgulamıştır. Örneğin, Bloch (2000; 2004) ve Phillimore ve Goodson (2005)'in araştırmaları sosyal olarak izole olan mültecilerin entegrasyon süreçlerinin başarılı olmadığını; Sole ve Parella (2003), Kumar (2015) ve Schuster (2003)'ün çalışmaları da ayrımcı göç politikalarının göçmenler ve mültecilerin sosyal entegrasyonları üzerinde olumsuz etkilerini açıklamıştır. Türkiye'de yaşayan Suriyeli mültecilerin deneyimleri de ayrımcılığın uzun süreli yerleşim planlarını ve entegrasyon süreçlerini negative yönde etkilediğini göstermektedir:

“Türkiye’de Suriyelileri istemiyorlar. Ev kiralamak istiyoruz, ev vermiyorlar. “İşimizi elimizden aldınız” diyorlar. Bize kötü davranıyorlar. Hatta “Neden geldiniz, Suriye’ye geri dönün,” diyenler de var. Biz Suriye’de savaştan, bombalardan kaçtık. Suriye’de savaş biterse biz de dönmek istiyoruz. Burada zorunluluktan kalıyoruz.” (42 yaşında Suriyeli erkek, Hatay).

“Ev sahipleri evlerini bize kiralamak istemiyorlar. Çoğu zaman Suriyeli olduğumuz için iş vermek istemiyorlar. Burada istenmedigimizi düşünüyorum. Buradaki insanlarla iletişimimiz çok sınırlı.” (29 yaşında Suriyeli erkek, İstanbul).

Kayıt dışı ekonomide çalışmak zorunda kalan, ekonomik kaynakları sınırlı olan mülteciler, göç alan toplumun bireyleri tarafından “işlerini ellerinden alan”, “kaynakları paylaşmak zorunda kaldıkları kişiler” olarak görüldükleri için sosyal köprülerin kurulması zor olmaktadır. Bu yüzden çoğu Suriyeli gündelik hayatta ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. İş yeri açan girişimci Suriyeliler, göç alan toplum üyeleri ile iş yerleri aracılığıyla kayıt

dışı ekonomide izole bir şekilde çalışan Suriyelilere kıyasla daha kolay iletişim kuruyorlar:

“Restoranıma gelen Türk müşteriler ile özellikle Suriye yemekleri hakkında sohbet ediyorum. Suriye yemekleri, kültürü ve savaş öncesin Suriye'deki hayatıma dair konuşuyoruz. Yemeklerimizi yemek için sık sık gelen Türk müşterilerimiz ile zaman içerisinde iletişimimiz gelişti.” (40 yaşında, Suriyeli erkek, İstanbul).

“İş yerimi açtıktan sonra bazı zorluklarla karşılaştım. Burada tanıdığım Türk esnaf, bana bu konuda yardım etti. Dükkanıma gelen müşterilerin büyük kısmı bu bölgede yaşayan Türkler. İşletmem vasıtasıyla burada yaşayan yerel halkı tanıyorum. Türklerden ayrımcılık görmedim.” (45 yaşında Suriyeli erkek, Gaziantep).

Ekonomik kaynaklara erişim, Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçlerini hızlandıran ve mültecilerin aktif toplumsal aktörler olması için önemli bir etkidir. Hatta göç alan toplumun bireyleri ile mülteciler arasında sosyal köprü kurulmasını da sağlar. Fakat ekonomik kaynaklara erişimi olmayan ya da kısıtlı olan Suriyeli mültecilerin entegrasyon süreçleri daha zorlu ve yavaş ilerlemektedir. Dolayısıyla, entegrasyon politikaları özellikle iş piyasasına erişim ve barınma konusunda uzun vadede mültecilere eşit imkanları sunmak üzere geliştirilmelidir.

Sonuç

Türkiye, Suriyeli mültecilerin entegrasyonuna yönelik önemli politikalar geliştirse de eşit haklara erişim açısından uzun vadeli politikaların geliştirilmesi gerekiyor. Araştırma sonucu Suriyeli mültecilerin sınıfsal farklılıklarının entegrasyon süreçlerini etkilediği görülüyor. Ekonomik kaynaklara erişimi olan Suriyeliler iş piyasasında yer alırken, kaynaklara erişimi olmayan Suriyeliler özellikle iş piyasasına erişim konusunda sıkıntı çektiklerini ve kayıtsız ekonomide istihdam edildikleri için uzun saatler çalıştıklarını, güvencelerinin olmadığını ve izole bir yaşam sürdürdüklerini söylediler. Entegrasyon süreçlerinin önündeki diğer önemli engel ise güvencesiz göçmen statüsüdür (Da Lomba, 2010; Şimşek, 2018). Belirsiz yasal statünün yanı sıra Türkiye'deki Suriyeliler çalışma izni başvurularındaki sınırlamalar nedeniyle

sigortasız ve güvensiz bir şekilde çalışmak zorunda kalmaları, gündelik hayatta maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle Türkiye’de yaşamlarını devam ettirmekte zorlanıyorlar ve bu şartlar altında entegrasyon süreçleri de çok yavaş ilerliyor. Diğer bir taraftan ekonomik kaynaklara erişimi olan girişimci Suriyelilerin iş yerleri üzerinden göç alan toplum ile ilişki kurduğu ve entegrasyon süreçlerinin daha hızlı geliştiği görüşmelerden ortaya çıkmıştır.

Türkiye’ye yerleşen Suriyelilerin entegrasyon süreçleri; haklara erişimleri ve göç alan toplumun bireylerinin mültecileri topluma dahil ederek, mülteciler ile birlikte karar alma mekanizmalarını geliştirmesini kapsıyor. Göç alan toplum ile ilişki kurabilen, izole yaşamayan, iş piyasasında yer alan Suriyelilerin entegrasyon süreçleri ile kayıt dışı ekonomide istihdam edilen Suriyelilerin entegrasyon süreçleri farklılık gösteriyor. Haklara erişimin eşit şekilde sağlanması, mülteciler ve göç alan toplumun bireyleri arasında köprü kurulması ile entegrasyon süreçleri de hızlanmaktadır. Dolayısıyla haklara eşit seviyede erişimi sağlayan uzun vadeli politikaların uygulanması mültecilerin entegrasyonu için önem taşımaktadır. Mülteciler ile ilgili çıkan yasal düzenlemeler ve haklara erişimin mülteciler ile de paylaşılması, yerel halk ile mülteciler arasında iletişimin sağlanması, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa karşı yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, mülteciler ve medya kuruluşları birlikte hareket etmeli, göç konusunda toplumsal farkındalığın artırılması için çalışmaların yapılması ve daha eşitlikçi bir ortamın oluşturulması için mültecilerin sadece kağıt üzerinde değil, uygulamada da eşit şekilde temel haklara erişimlerinin ve güvenliklerinin sağlanması gerekiyor. Bu çalışma, mültecilerin sınıfsal farklılıklarının entegrasyon süreçlerine olan etkilerini göstererek literatüre katkıda bulunmuştur.

Notlar

1. Bu makalede 'mülteci' kelimesi hukuki değil sosyolojik bağlamda kullanılmıştır.
2. 'Mülteciler mevzuatı-Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı 1994 Yönetmeliği', http://www.madde14.org/index.php?title=1994_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi, (Erişim Tarihi: 11 Haziran 2018).
3. 'Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu', http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf, (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2018).
4. '2014/21 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi', 23 Eylül, 2014, <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf>, (Erişim Tarihi: 27 Haziran 2018).
5. 'TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu raporu', *Sputniknews*, 18 Ocak 2018, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201801181031873614-tbmm-turkiye-suriyeliler-rontgenini-cekti/>, (Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018).
6. 'Türkiye 87 bin yabancıya iş kapısı oldu', *Milliyet*, 14 Şubat 2018, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-87-bin-yabanciya-is-kapisi-ekonomi-2609839/>, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018).
7. 'Suriyeliler'in Türk vatandaşlığında sona doğru', *Milliyet*, 30 Ocak, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tolga-sardan/suriyelilerin-turk-vatandasliginda-sona-dogru-2387076/>, (Erişim Tarihi: 28 Haziran 2018).
8. '7 yılda 55 bin Suriyeli Türk vatandaşı oldu', *CNN Türk*, 30 Ocak, 2017, <https://www.cnnturk.com/turkiye/turkiyede-suriyeli-yasiyor-kaci-turk-vatandasi-oldu-iste-yaniti?page=13>, (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018).
9. Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından BİDEB2232 114C145 no'lu proje ile desteklenmiştir.
10. 'T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç İstatistikleri', http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018).
11. 'T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Göç İstatistikleri', http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713, (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018).
12. 'Turkey's Syrian Refugees: Defusing Metropolitan Tensions', *International Crisis Group*, Report no: 248, 29 Ocak 2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>, (Erişim Tarihi: 23 Eylül 2018).
13. 'Turkey's Syrian Refugees: Defusing Metropolitan Tensions', *International Crisis Group*, Report no: 248, 29 Ocak 2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>, (Erişim Tarihi: 23 Eylül 2018).

Kaynakça

- Acer, Y., Kaya, K. ve Gümüş, M. (2011). 'Türkiye İçin Yeni Bir İltica Stratejisi Üzerine Gözlemler', Çelebi, Ö.; Özçürümez, S. ve Türkan, Ş. (der.), 'İltica, uluslararası göç ve vatansızlık: Kuram, gözlem ve politika', *Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği (BMMYK)*, s. 47, <http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/indekiler.pdf>
- Ager, A. and Strang, A. (2008) 'Understanding Integration: A Conceptual Framework', *Journal of Refugee Studies* 21(2): 166–191.
- Bach, R.L. and R. Carroll-Seguın (1986). 'Labour force participation, household composition and sponsorship among Southeast Asian refugees', *International Migration Review*, 20(2): 381- 404.
- Bloch, A. (1997). 'Ethnic inequality and social security policy', A. Walker and C. Walker (der.), *Britain Divided: The Growth of Social Exclusion in the 1980s and 1990s*, London: Child Poverty Action Group.
- Bloch, A. (1999) 'Refugees in the job market: a case of unused skills in the British economy', in Bloch, A. and Levy, C. (eds.) *Refugees, Citizenship and Social Policy in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Bloch, A. (2000). 'Refugee settlement in Britain: The impact of policy on participation', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26(1): 75-88.
- Bloch, A. (2004). 'Labour market participation and conditions of employment: A comparison of minority ethnic groups and refugees in Britain'. *Sociological Research Online* 9(2).
- Bloch, A. and Schuster, L. (2005). 'At the extremes of exclusion: deportation, detention and dispersal', *Ethnic and Racial Studies*, 28(3): 491-512.
- Bloch, A. and Mckay, S. (2015) 'Employment, social networks and undocumented migrants: The employer perspective'. *Sociology* 49(1): 38- 55.
- Boyd, M. (1989). 'Family and personal networks in international migration: recent developments and new agendas', *International Migration Review*, 23(3): 638- 72.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Castles, S. (2003). 'Towards a sociology of forced migration and social transformation', *Sociology*, 37(1): 13-34.
- Castles, S. and Miller, M. (2003). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke: Palgrave-Macmillan.
- Castles, S., Korac, M., Vasta, E. and Vertovec, S. (2002) 'Integration: Mapping the Field'. *Home Office Online Report 29/03*. London: Home Office.
- Cheun, S.Y. and Phillimore, J. (2014) 'Refugees, Social Capital and Labour Market Integration in the UK'. *Sociology* 48(3): 518-536.
- Cohen, R. (1994). *Frontiers of Identity: The British and the Others*, London: Longman De.
- Da Lomba, S. (2010) 'Legal Status and Refugee Integration: a UK Perspective'. *Journal of Refugee Studies* 23(4): 415- 436.
- Danzer, A. M and Ulku, H. (2011) 'Integration, Social Networks and Economic Success of Immigrants: A Case Study of the Turkish Community in Berlin'. *Kyklos* 64:342-365.
- De Genova, N. (2002). 'Migrant "illegality" and deportability in everyday life', *Annual Review of Anthropology* 31.
- Faist, T. (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford University Press.
- Fitzgerald, D. (2000). 'Negotiating extra-territorial citizenship: Mexican migration and the transnational politics of community', La Jolla CA: *Center for Comparative Immigration Studies*, Monograph Series No 2.
- Gilbert, A. ve Koser, K. (2006). 'Coming to the UK: what do asylum seekers know about the UK before arrival?', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(7): 1209- 25.
- Gurak, D. T. ve Caces, F. (1992). 'Migration networks and the shaping of migration systems', in Kritiz, Lim and Zlotnik (der.), *International Migration Systems: a Global Approach*, Oxford: Clarendon Press.
- Hampshire, J. (2008). 'Regulating migration risks: the emergence of risk-based border controls in the UK', *Sussex Centre for Migration Research Working Paper*, School of Oriental and African Studies, London.

- Havinga, T. and Böcker, A. (1999). 'Country of asylum by choice or by chance: Asylum-seekers in Belgium, the Netherlands and the UK', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25(1): 43- 61.
- Joly, D. (1997). *Refugees in Europe: The New Hostile Agenda*, London: Minority Rights Group.
- Koser, K. (1997). 'Social networks and the asylum cycle: the case of Iranians in the Netherlands', *International Migration Review*, 31(3): 591- 611.
- Koser, K., Walsh, M. ve Black, R. (1998). 'Temporary protection and the assisted return of refugees from the EU', *International Journal of Refugee Law*, 10(3): ss. 444- 61.
- Koser, K. (2007) 'Refugees, Transnationalism and the State', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(2): 233- 254.
- Kumar, S. R. (2015) "Neoliberalism and the New Race Politics of Migration Policy: Changing Profiles of the Desirable Migrant in New Zealand", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(7): 1172- 1191.
- Lamba, N. and Krahn, H. (2003) 'Social capital and refugee resettlement: The social networks of refugees in Canada'. *Journal of International Migration and Integration* 4(3): 335-360.
- Lloyd, C. (2003) 'Anti-racism, racism and asylum-seekers in France', *Patterns of prejudice*, 37(3): 323- 340.
- Loescher, G. (1993) *Beyond Charity: International Co-Operation and the Global Refugee Crisis*, New York: Oxford University Press.
- Martin, P. H and Miller, M. J. (2000) *Employer Sanctions: French, German and US Experiences*, Geneva: ILO.
- McCull, H., Mckenzie, K. ve Bhui, K. (2008) 'Mental healthcare of asylum-seekers and refugees', *Advances in Psychiatric Treatment* 14: 452-459.
- Mckeary, M. ve Newbold, B. (2010) 'Barriers to Care: The Challenges for Canadian Refugees and their Health Care Providers'. *Journal of Refugee Studies* 23(4): 523- 545.
- Nyers, P. (2006) *Rethinking Refugees: Beyond States of Emergency*, Abingdon: Routledge.
- Oommen, T.K. (1997) *Citizenship, Nationality and Ethnicity*, Cambridge: Polity Press.

- Penninx, R., Spencer, D. and Van Hear, N. (2008) Migration and Integration in Europe: the state of research, *Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford*, <http://www.compas.ox.ac.uk/fileadmin/files/Publications/Reports/Migration%20and%20Integration%20in%20Europe.pdf>
- Penninx, R. (2005) 'Integration of migrants: economic, social, cultural and political dimensions', M. Macura, A.L. MacDonald ve W. Haug (der.), *The new demographic regime. Population challenges and policy responses*. New York/Geneva: United Nations, 137-152.
- Robinson. V. (1993) 'Marching into the Middle Classes? The long-term resettlement of East African Asians in the UK', *Journal of Refugee Studies*, 6(3): 230- 47.
- Robinson, V. (1998) "Defining and Measuring Successful Refugee Integration". *Proceedings of ECRE International Conference on Integration of Refugees in Europe*. Antwerp. November 1998. Brussels: ECRE.
- Schuster, L. (2003) 'Common sense or racism? The treatment of asylum-seekers in Europe', *Patterns of Prejudice*, 37(3): 233-256.
- Schuster, L. (2005) "A sledgehammer to crack a nut: deportation, detention and dispersal in Europe", *Social Policy and Administration*, 39(6): 606- 21.
- Schuster, L. and J. Solomos (1999) "The politics of refugee and asylum policies in Britain: historical patterns and contemporary realities" A. Bloch ve C. Levy (der.), *Refugees, Citizenship and Social Policy in Europe*, London: Macmillan.
- Sole, C. (2004) "Immigration policies in Southern Europe", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(6): ss. 1209- 1221.
- Sole, C. and Parella, S. (2010) "The labour market and racial discrimination in Spain", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (29)1: 121- 140.
- Stewart, E. and Mulvey, G. (2014) 'Seeking safety beyond refuge: The impact of immigration and citizenship policy upon refugees in the UK'. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40(7): 1023- 1039.
- Synth. G. and Kum, H. (2010) "When they don't use it they will lose it': Professionals, deprofessionalization and reprofessionalization: the case of refugee teachers in Scotland", *Journal of Refugee Studies*, 23(4): ss. 503-522.

- Şimşek, D. (2018) “Transnational Activities of Syrian Refugees in Turkey: Hindering or Supporting Integration”, *International Migration*, ISSN 0020-7985.
- Valenta, M. and Bunar, N. (2010) “State Assisted Integration: Refugee Integration Policies in Scandinavian Welfare States: the Swedish and Norwegian Experience”. *Journal of Refugee Studies* 23 (4): 463-483.
- Valtonen, K. (1994) ‘The adaptation of Vietnamese refugees in Finland’, *Journal of Refugee Studies*, 7(1): 63- 78.
- Van Steenberg, B. (1994) *The Condition of Citizenship*, London: Sage.
- Vrecer, N. (2010) ‘Living in Limbo: Integration of Forced Migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia’. *Journal of Refugee Studies* 23(4): 484- 502.
- Yılmaz, H. (2013) ‘Türkiye’de Suriyeli mülteciler: İstanbul örneği’, *İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği*, http://istanbul.mazlumder.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf
- Waever, O., Buzan, B., Kelstrup, M. and Lemaitre, P. (1993) *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Pinter.
- Weiner, M. (1996) ‘Determinants of immigrant integration: an international comparative analysis’, N. Carmon (der.) *Immigration and Integration in Post-Industrial Societies: Theoretical Analysis and Policy-Related Research*, London: Macmillan.
- Willen, S. (2007) ‘Towards a critical phenomenology of “illegality”: State power, criminalisation and abjectivity among undocumented migrant workers in Tel Aviv, Israel’, *International Migration*, 45(3): ss. 8- 36.
- Williams, L. (2006) ‘Social Networks of Refugees in the United Kingdom: Tradition, Tactics and New Community Spaces’. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32(5): ss. 865- 879.